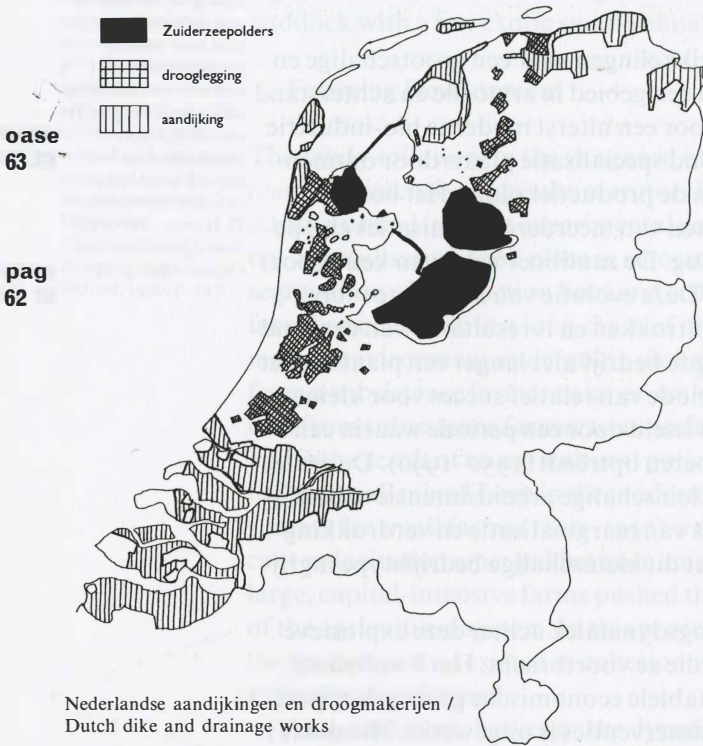

The Designed Landscape of the Zuiderzee Polders An Analysis of the Significance of Farmyards and Roadside Plantings

Nederlandse aandijkingen en droogmakerijen /
Dutch dike and drainage works

The Zuiderzee works are part of a long tradition of dike building and land reclamation in the Netherlands. By the scale of the project and its central management by the national government, the draining and laying down of four polders in the former Zuiderzee, which reclaimed about 160,000 hectares of land between 1930 and 1970, mark a unique period in the history of land allocation. The most important objective of the land reclamation was the creation of new agricultural land on good, fertile soil. Agriculture had primacy in the layout of the new polders. This means that the development of the farm can be read quite accurately from the layout of subsequent polders.

In the Wieringermeerpolder, created in the 1930s, the standard parcel size is 250 by 800 metres. The dimensions were based on the drainage engineering that was available at the time, as well as views on the desirable size of a farm. This parcel size dictated a minimum farm area of 20 hectares and made possible an average farm area of 40 hectares.

Most of the parcels in the Wieringermeerpolder border a canal on which farm products could be transported by ship.

In order to increase farm area, the parcel size was continually expanded – in de Noordoostpolder to 300 by 800 metres and in Eastern Flevoland to 300 by 1000 metres. Transport over water proved outmoded as early as 10 years after the completion of the Wieringermeerpolder; in the Noordoostpolder only a small portion of the farms border on navigable canals, and in Eastern Flevoland the polder waterways no longer serve any shipping function. The layout of Southern Flevoland sees a leap in scale, with a basic module of 500 by 1700 metres. In practice, this leap in scale proved awfully large; therefore additional farms were added to perpendicular roads in order to reduce the farm area and the parcel size.

This standardisation and increase in scale are part of the modernisation of agriculture set in motion by the Dutch government under the leadership of agriculture minister S. Mansholt after the Second World War. In land consolidation on existing land as well as in the layout of new polders, the policy was focused on making the 'external conditions of production' – that is to say, access, drainage and parcel allocation – as equal for all farms as possible. Much pressure was brought to bear on agricultural experts to apply the ideal parcel size, once established, to all polders without modification. A very determined attempt was made to equalise the differences in ground levels and soil conditions present in the exposed sea floor through cultivation and drainage. The result of this effort is a landscape that is far more homogeneous on the surface than in the underlying layers. This makes the agrarian parcel pattern the base layer for the layout of every polder, and it determines the variations in spatial scale.

The Landscape Design Layer

The basis for the government's decision, in 1918, to implement the Zuiderzee Works was a 1894 plan by C. Lely. This plan was not unique; in the course of the nineteenth centu-

Het ontworpen landschap der Zuiderzeepolders

Analyse van de betekenis van boerenerven en wegbeplantingen

De Zuiderzeewerken passen in een lange Nederlandse traditie van aandijkingen en droogmakerijen. Het droogmalen en inrichten van vier polders in de voormalige Zuiderzee waarmee tussen 1930 en 1970 ongeveer 160.000 hectare nieuw land werd gewonnen, vormt door de omvang van het project en de centrale regie die de rijksoverheid daarbij had een unieke periode in de geschiedenis van de landinrichting. Het belangrijkste doel van de polderaanleg was het maken van nieuwe landbouwgrond op een goede vruchtbare bodem. Bij de inrichting van de nieuwe polders had de landbouw het primaat. De ontwikkeling van het landbouwbedrijf is daardoor nauwkeurig af te lezen aan de inrichting van de opeenvolgende polders.

In de Wieringermeerpolder, aangelegd in de jaren dertig van de twintigste eeuw, is de standaardkavelmaat 250 bij 800 meter. De maatvoering was gebaseerd op de drainage-techniek die op dat moment beschikbaar was en de opvattingen over de gewenste omvang van een landbouwbedrijf. Door deze kavelmaat werd een minimale bedrijfsomvang van 20 hectare vastgelegd en een gemiddelde bedrijfsomvang van 40 hectare mogelijk gemaakt. De meeste kavels in de Wieringermeerpolder grenzen aan de achterzijde aan een vaart waarover de landbouwproducten per schip konden worden afgevoerd.

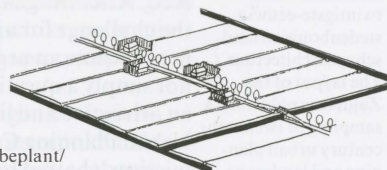
Om de bedrijfsomvang te vergroten, wordt de kavelmaat steeds verder opgerekt: in de Noordoostpolder naar 300 bij 800 meter en in de Oostelijk Flevoland naar 300 bij 1000 meter. Het transport over water bleek tien jaar na voltooiing van de Wieringermeerpolder al achterhaald; in de Noordoostpolder grenst slechts een klein deel van de landbouwbedrijven aan bevaarbare tochten en in Oostelijk Flevoland hebben de poldertochten geen functie meer als vaarweg. Bij de inrichting van Zuidelijk Flevoland werd een schaa sprong gemaakt door uit te gaan van basismodule van 500 bij 1700 meter. In de praktijk bleek die schaa sprong erg groot, op een aantal plaatsen zijn daarom extra bedrijven aan insteekwegen toegevoegd om de bedrijfsomvang en de kavelmaat te verkleinen.

Deze standaardisatie en schaalvergroting

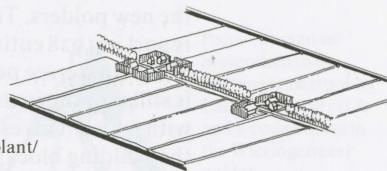
passen in de modernisering van de landbouw die na de Tweede Wereldoorlog door de Nederlandse overheid onder leiding van landbouwminister S. Mansholt in gang werd gezet. Zowel in de ruilverkavelingen op het oude land als bij de inrichting van de nieuwe polders was het beleid er op gericht de 'externe productieomstandigheden' – dat wil zeggen de ontsluiting, ontwatering en verkaveling – voor alle landbouwbedrijven zo veel mogelijk gelijk te trekken. De landbouwkundigen was er veel aan gelegen om de eenmaal vastgestelde ideale kavelmaat per polder ongewijzigd toe te passen. Met grote volharding werd geprobeerd om de verschillen in hoogteligging en bodemgesteldheid die op de drooggevallen zeebodem aanwezig waren, te nivelleren door grondbewerking en ontwatering.

Verkavelingsmodules van de Zuiderzeepolders / Parcel allotment modules of the Zuiderzee polders

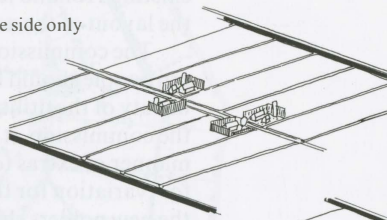
Wieringermeerpolder
Kavelmaat 250 x 800 m
Verspreide boerderijerven
Boerderijewegen zijn aan één zijde beplant/
Parcel dimensions 250 x 800 m
Dispersed farmyards/farm roads are planted on one side only

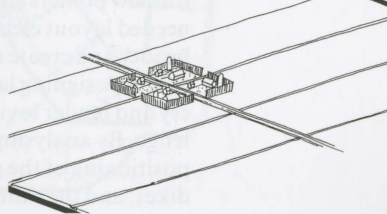
Noordoostpolder
Kavelmaat 300 x 800 m
Boerderijen in clusters
Oost-westwegen zijn eenzijdig beplant/
Parcel dimensions 300 x 800 m
Farms in clusters
East-west roads are planted on one side only

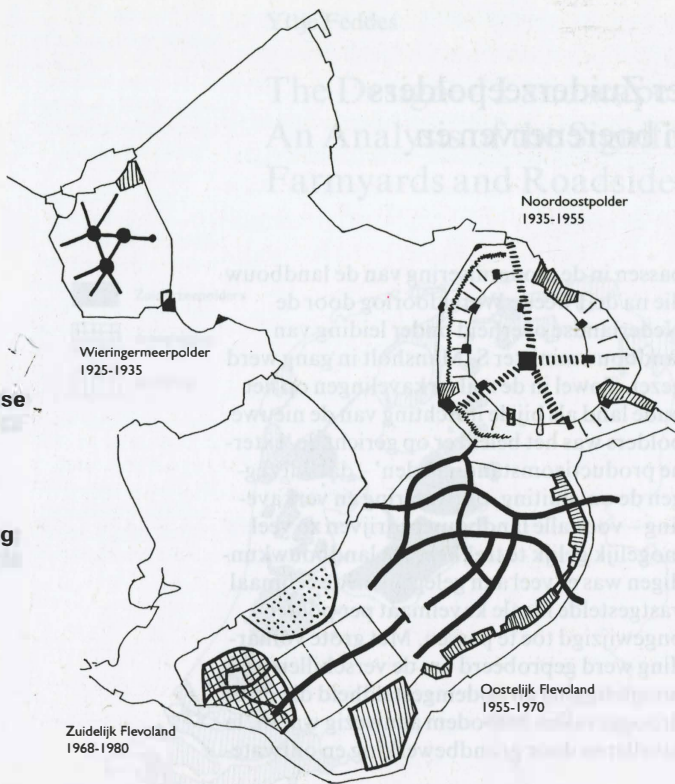

Oostelijk Flevoland
Kavelmaat 300 x 1000 m
Boerderijen in clusters
Boerderijewegen zijn onbeplant/
Parcel dimensions 300 x 1000 m
Farms in clusters
Farm roads are not planted

Zuidelijk Flevoland
Kavelmaat 500 x 1700 m
Boerderijen in clusters
Boerderijewegen zijn onbeplant/
Parcel dimensions 500 x 1700 m
Farms in clusters
Farm roads are not planted

De inrichting van de Zuiderzeepolders als staalkaart van de twintigste-eeuwse stedenbouw en landschapsarchitectuur / The layout of the Zuiderzee polders as a sampling of twentieth-century urban planning and landscape architecture

ry, countless variants for the taming and draining of the Zuiderzee had been considered. After the government made its decision, the challenge for architects and urban planners became an urgent one. For them it was not simply a question of efficiency but also of an attractive and liveable new landscape. The Urban Planning Council appointed a commission, chaired by the attorney D.F. Hudig, to issue recommendations for the layout of the new polders. This commission issued a report in 1928 entitled 'The future landscape of the Zuiderzee polders'. This publication is still striking in the perspicacity and care with which it investigated the suitability of the building blocks and layout principles of existing Holland land reclamation areas for the layout of the new polders.

The commission's premise was that modern people should be able to experience the beauty of the utility landscape. In the view of the commission, it is not necessary to add all manner of extras to the landscape or strive for 'variation for the sake of variation', but the new polders should be designed with the needed layout elements to evoke a sense of beauty and create a salutary living environment. Designing layout elements with sobriety and tender loving care – that is the challenge. By analysing the road profiles, the positioning of the properties, the water, the dikes, and the railroad lines in the existing

polders of North and South Holland, the commission identified the layout measures that can shape the Holland polder landscape. The commission understood all too well that the immense void to be conquered in the new polders bore no relation to the scale of the land reclamation on the existing land. The grid pattern of the Beemster, for example, a polder quite appreciated by the commission as a richly laid out reclaimed land, would result in a monotonous and hermetic landscape, without proper orientation opportunities, if applied to the much larger Noordoostpolder. The commission: 'The Beemster is beautiful in the midst of the Holland landscape, as a special case. Unlimited repetition would mean turgid pathos.' Therefore new concepts were sought, in order to arrive at a good distribution of space for the new polders. When we look back at the layout of the polders, a sampling of twentieth-century attitudes toward landscape creation and urban planning emerges.

The introvert enclaves arranged round a central point in the Wieringermeerpolder and the Noordoostpolder represent the orderly society in the Netherlands before the Second World War. Both polders have a homely atmosphere because farmhouses have been placed along almost every road. Eastern Flevoland, designed in the 1960s, is, on the contrary, emphatically oriented to the outside world. This polder is set up asymmetrically. The most important space-shaping elements are the edge bordering the old land and the lively pattern of heavily planted transverse roads. Finally, Southern Flevoland is a model of the negotiation-based planning of the 1970s. Agriculture is no longer the all-defining land user. The different programmes are grouped in great units neatly sorted in relation to one another, but they lack a linking landscape concept.

The recommendations of the Urban Planning Council probably came a bit late to make a substantive contribution to the layout plan for the Wieringermeerpolder as a whole. The urban planner M.J. Granpré Molière did have an impact in making the central section of polder stand out by locating three villages there, at the intersections of the waterways. The landscape architect J. Bijhouwer worked on the planting around the five villages and around the farmsteads. In the polders that were completed later, a more significant give-and-take took place between the ideal agricultural model and views on the desirable living environment. Besides Bijhouwer, the landscape architects Nico de Jonge and Piet Kelder (both

ring. Het resultaat van deze inzet is een landschap dat aan de oppervlakte veel homogener is dan de onderliggende lagen. Het agrarische verkavelingspatroon vormt daardoor de basislaag voor de inrichting van elke polder en is bepalend voor de verschillen in ruimtelijke schaal.

De laag van het landschapsonwerp

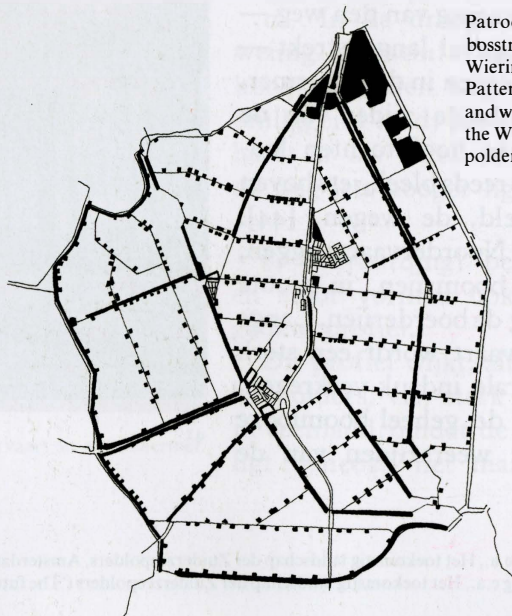
Aan het regeringsbesluit om de Zuiderzeewerken aan te leggen, genomen in 1918, lag een plan van ir. C. Lely uit 1894 ten grondslag. Dat plan stond niet op zichzelf, in de loop van de negentiende eeuw waren al talloze varianten voor het temmen en droogmaken van de Zuiderzee gepasseerd. Na het regeringsbesluit werd de opgave voor architecten en stedenbouwkundigen urgent. Voor hen ging het niet alleen om de doelmatigheid, maar ook om een mooi en leefbaar nieuw landschap. De Stedebouwkundige Raad benoemde een commissie, onder leiding van de jurist D.F. Hudig, om advies uit te brengen over de inrichting van de nieuwe polders. Deze commissie bracht in 1928 een rapport uit getiteld 'Het toekomstig landschap der Zuiderzeepolders'. Ook nu nog frappeert deze publicatie door de scherppinnigheid en zorgvuldigheid waarmee bouwstenen en inrichtingsprincipes van de bestaande Hollandse droogmakerijen zijn onderzocht op hun bruikbaarheid bij de inrichting van de nieuwe polders.

Het uitgangspunt van de commissie was dat de moderne mens de schoonheid van het nutslandschap moet kunnen ervaren. In de opvatting van de commissie is het niet nodig om allerlei toevoegingen aan het landschap aan te brengen en 'variatie om de variatie' na te streven, maar moeten de nieuwe polders met de noodzakelijke inrichtingselementen zo worden vormgegeven dat ze een gevoel van schoonheid oproepen en een weldadige leefomgeving creëren. Liefdevolle en sobere vormgeving van de inrichtingselementen, dat is de opgave. Door het analyseren van wegprofielen, de positionering van de erven, het water, de dijken en de spoorlijnen in de bestaande polders van Noord- en Zuid-Holland benoemt de commissie de inrichtingsmiddelen die het Hollandse droogmakerijlandschap kunnen vormgeven. De commissie begreep maar al te goed dat de immense leegte die in de nieuwe polders veroverd moest worden niet in verhouding stond met de schaal van de droogmakerijen op het oude land. Het gridpatroon van de Beemster bijvoorbeeld, een polder die door de commissie zeer werd gewaardeerd als een rijk ingerichte droogmakerij, zou bij toepassing op de

veel grotere Noordoostpolder een monotoon en hermetisch landschap opleveren, zonder goede oriëntatiemogelijkheden. De commissie: 'De Beemster is schoon temidden van het Hollandsche landschap; als bijzonder geval. Onbeperkte herhaling zou gezwoollen pathetiek betekenen.' Daarom zocht men naar andere concepten om te komen tot een goede ruimte-indeling voor de nieuwe polders. Als we nu terugkijken op de inrichting van de polders tekent zich een staalkaart af van twintigste-eeuwse opvattingen over landschapsbouw en stedenbouw.

De introverte, rond een middelpunt geordende enclaves van de Wieringermeerpolder en de Noordoostpolder vertegenwoordigen de overzichtelijke maatschappij in het vooroorlogse Nederland. Beide polders hebben een huiselijke sfeer doordat langs bijna alle wegen boerderijen zijn geplaatst. Oostelijk Flevoland, ontworpen in de jaren zestig, is daarentegen nadrukkelijk op de buitenwereld georiënteerd. Deze polder is asymmetrisch van opzet. De belangrijkste ruimtevormende elementen zijn de rand naast het oude land en het beweeglijke patroon van zwaar beplante doorgaande wegen. Zuidelijk Flevoland ten slotte is een toonbeeld van de onderhandelingsplanologie in de jaren zeventig. De landbouw is niet langer de allesbepalende grondgebruiker. De verschillende programma's liggen in grote eenheden keurig ten opzichte van elkaar gerangschikt, maar missen een verbindend landschapsconcept.

Voor een wezenlijke inbreng in het inrichtingsplan van de Wieringermeerpolder als geheel kwam het advies van de Stedebouwkundige Raad waarschijnlijk aan de late

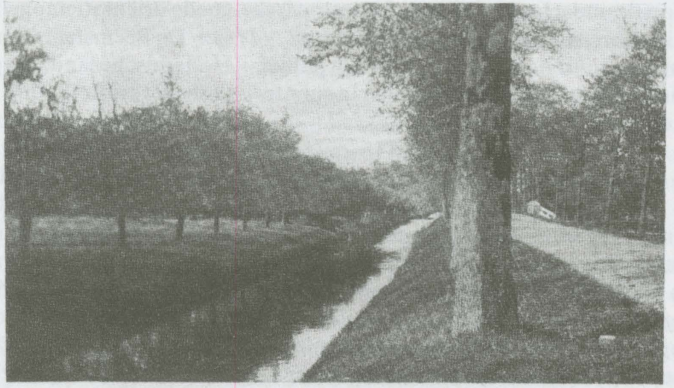

Patroon erven en bosstroken in de Wieringermeerpolder / Pattern of farmyards and wooded areas in the Wieringermeer polder

naast de boerderij een omvangrijke boomgaard zich langs den weg uitstrekt, [39]. Vaak staat om dezen een singel van zwaarder hout, [40]. Oudtijds lag somtijds binnen dezen, rondom den boomgaard, een tweede sloot; enkele van deze zijn nog aanwezig, de meeste zijn gedempt, maar toonen nog een inzinking in het land. De boomgaard zelf ligt wat hooger. Tezamen met de doorlopende boombeplanting der wegen, geeft de aanwezigheid van dit vele hout een rijk karakter aan het land, [41]; de geslotenheid, welke als gevolg van de verkaveling en beplanting reeds een eigenschap van het landschap als geheel is, uit zich ook in de lanen zelf.

Deze zijn onderling verschillend. Immers niet alle kavels zijn gelijk gericht. Soms gaat tegenover de volle geslotenheid der boerderijen aan de eene zijde van den weg aan de overzijde tusschen de stammen der boomen door over groote lengte het gezicht over het weiland open, [42].

Van buitengewone schoonheid is de begrenzing van den weg — ook in dit geval langgestrekt — door boerderijen in de Schermer, [43]. Aan beide zijden van de langgestrekte hoofdtochten loopen, zooals reeds bleek, iets boven het maaiveld, de wegen, [44]. Langs de Noordervaart liggen, achter de boomrijen, in groote afwisseling de boerderijen. Langs de Zuidervaart wordt een sterk architecturale indruk verkregen, [45]. Aan de geheel boomlooze wegen ter weerszijden van de

39

Volgerweg in de Beemster

40

Middenweg in de Beemster

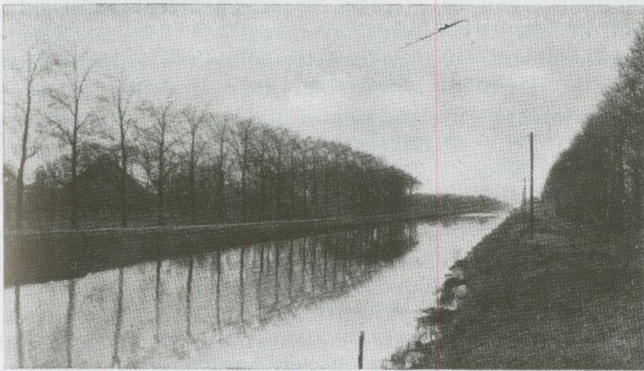
41

Middenweg in de Beemster

42

Middenweg in de Beemster

43

Noordervaart in de Schermer

44

Noordervaart in de Schermer

vaart, met een breeden, vlak glooienden berm naar het land toe, [46], liggen de boerderijen, niet zeer groot, op vrij verren onderlingen afstand, in forsch hout, [47], vaak met de dubbele sloot om de behuizing, welke op den uitgegraven en opgeworpen grond iets hooger ligt onder het statig West Friesche dak, [48]. Het hout der boerderij wordt op zeer bijzondere wijze met den weg verbonden; op den berm aan de grens van den weg staat, evenwijdig aan dezen, een tweetal of een gelid boomen bezijden den toegang tot de boerderij, [49].

Romantische weggetjes, in hakhout verdoken, heggen als begrenzing van den weg, komen in de droogmakerijen niet voor; de regelmatige aanleg geeft tot speelsche gevallen geen aanleiding.

2. *De hoogteligging ten aanzien van de omgeving, het profiel en het beloop*

a. In de droogmakerijen is weinig verschil tusschen de hoogte van den weg en van het omliggend land; het grondverzet heeft er als regel toe geleid dat de weg iets hooger ligt.

b. Verharding, berm, talud en sloot vormen ook hier het geijkte profiel.

Dit profiel wijkt, althans in de kleipolders, vrij sterk af van dat in veenland, omdat de sloot diep ligt beneden het maaiveld, en

oase
63pag
67

employed by the Forestry Commission) and the urban planner Cornelis van Eesteren played an important role in the creation of the layout models.

Landscape Patterns by Polder

Against the neutral background of the agricultural parcels, the roads, the farms and the settlements provide the spatial picture of the Zuiderzee polders and its variety. The Hudig commission was not optimistic about the role of water in land reclamations. The technical design of the canals and ditches and the sizable drainage depth maintained in the drained polders – resulting in low waterlevels – means the water plays no significant part in the landscape picture. Because of the fragmented division of labour among the various ministerial departments, the design of the waterways was not a full-fledged component of the landscape plan for the polders. Only in the Wieringermeerpolder did the waterways acquire a certain monumental landmark quality, because, unintentionally, tree groves developed on the 12-metre-wide ‘dredge strips’ alongside the canals.

The edges of the four polders on the sea-facing side have remained a rear side to this day. Only alongside the border lakes do both Flevolands make cautious contact with the water.

Over the course of the history of the creation of the polders it became acceptable to plant woods on usable farmland. In the Wieringermeerpolder and the Noordoostpolder, woods were only planted on land that was ill-suited to farming. These are located on the edge of the polder and therefore are not a determining factor in the layout of the polder. In Eastern Flevoland and Southern Flevoland, the influence of the open-air recreation sector was so great that new woods were in fact planted on arable land. In the Wieringermeerpolder the farmyards are the most significant space-shaping instrument. They are distributed as if evenly sown along all the roads. The negative judgement of the Hudig commission about the perceptual value of the Haarlemmermeerpolder was

the basis for spreading out the farms equally. In the Haarlemmermeerpolder, the transverse roads are virtually free of buildings, stretching out the profile of the roads ‘in unashamed nakedness, in desolate poverty’. A similar desolation was to be avoided in the Wieringermeer. The roads in the Wieringermeerpolder were planted on only one side, because of the agricultural objections to the shade effect of trees on field crops. The trees planted on one side are therefore paltry and make little impression. Despite the generous road profile of 15 metres in width (considerably wider than the fine avenues in the Beemster), the space-shaping effect of the road pattern as a whole is highly limited. The red roof tiles of the barns and heavily planted farmyards, along with the groves of trees along the canals, form the third dimension of the Wieringermeerpolder.

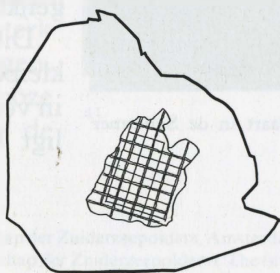
In the Noordoostpolder the concentric design predominates on all scales. Emmeloord forms the centre of the polder; around it lie three circles, the ring of villages, the dense outer ring and the dike ring. The concentric design reappears on the small scale – in the construction of the villages enclosed by planted edges and in the construction of the farmyards. In the Noordoostpolder, it was decided to arrange the farmyards in clusters of two, three or four farmhouses in order to reinforce the social links within the polder. Every farmhouse is located at an angle to the agricultural parcel; together the yards form a square round the intersection of road and polder ditch. The polder roads are consistently set 1.6 km from each other. Because of this relatively tight grid and the distribution of sizable building clusters along all local roads, the Noordoostpolder gives the smallest-scale impression of all the Zuiderzee polders.

In the original landscape plans for this polder, by C. Pouderoyen and by Bijhouwer, an effort was made to keep the central area around Emmeloord open. It was proposed that the roads there not be planted. In contrast to this, planting tree groves, avenue and parcel plantings could create an enclosed landscape in the outer ring. In Bijhouwer’s plan, the concentric polder concept was also given a certain liveliness by proposing a different approach for each of the four compartments into which the intersecting axes divides the polder. Little of the intended contrasts made their way into the plan that was ultimately implemented. The tree groves and plantings on the parcel edges were hardly executed. The ring road linking the villages, which had been intended as a monumental avenue, looks like a too narrow provincial

oase
63

pag
68

Illustratie van het schaalverschil tussen de Beemster en de Noordoostpolder / Illustration of the difference in scale between the Beemster and the Noordoost polders

kant. De stedenbouwkundige M.J. Granpré Molière heeft nog wel invloed gehad op het verbijzonderen van het middengebied van de polder door daar de drie dorpen te situeren, aan de kruispunten van de vaarten. De landschapsarchitect J. Bijhouwer heeft zich bezighouden met de beplanting rond de vijf dorpen en rond de erven. Bij de later opgeleverde polders vond een sterkere wisselwerking plaats tussen het landbouwkundige ideaalmodel en de opvattingen over de gewenste leefomgeving. Behalve Bijhouwer hebben de landschapsarchitecten Nico de Jonge en Piet Kelder (beiden in dienst van Staatsbosbeheer) en de stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren een belangrijke rol gespeeld bij het totstandkomen van de inrichtingsmodellen.

Landschapspatronen per polder

Op de neutrale ondergrond van de landbouwkavels zorgen de wegen, de erven en de nederzettingen voor het ruimtelijk beeld van de Zuiderzeepolders en de verscheidenheid daarin. Over de rol van het water in de droogmakerijen was de commissie-Hudig niet optimistisch. Door de technische inrichting van de vaarten en tochten en door de grote ontwateringsdiepte die er in de drooggemaakte polders wordt aangehouden en de lage waterstanden die dit tot gevolg heeft, speelt het water geen rol van betekenis voor het landschapsbeeld. Door de versnipperde taakverdeling tussen de verschillende rijkdiensten is de vormgeving van de vaarten geen volwaardig onderdeel van het landschapsplan voor de polders geweest. Alleen in de Wieringermeerpolder hebben de vaarten een zekere ruimtelijke monumentaliteit gekregen, doordat op de 12 meter brede 'baggerstroken' langs de vaarten zich onbedoeld bossingels hebben ontwikkeld.

De randen van de vier polders zijn aan de zeezijde tot op heden een achterkant gebleven. Alleen langs de randmeren maken de beide Flevoland hier en daar voorzichtig contact met het water.

Pas in de loop van de aanleggeschiedenis van de polders werd het maatschappelijk acceptabel geacht om bossen op goed bruikbare landbouwgronden aan te leggen. In de Wieringermeerpolder en de Noordoostpolder zijn alleen op landbouwkundig slecht te gebruiken grond bossen aangelegd. Deze liggen aan de rand van de polder en zijn daardoor niet bepalend voor de polderindefining. In Oostelijk Flevoland en Zuidelijk Flevoland was de invloed van de openlucht-recreatiesector zo sterk dat men daar wel op goede grond nieuwe bossen heeft aangelegd.

In de Wieringermeerpolder zijn de erven het belangrijkste ruimtevormende middel. De erven zijn als een gelijkmatig strooisel langs alle wegen verdeeld. Het negatieve oordeel van de commissie-Hudig over de belevingswaarde van de Haarlemmermeerpolder lag ten grondslag aan de keuze om de boerderijen gelijkmatig te spreiden. In de Haarlemmermeerpolder zijn de dwarswegen vrijwel onbebouwd, waardoor het wegprofiel 'in onbeschaamde naaktheid, in troosteloze armoede' ligt uitgerekt. Een dergelijke troosteloosheid wilde men in de Wieringermeer vermijden. De wegen zijn in de Wieringermeerpolder eenzijdig beplant wegens bezwaren van de landbouw tegen de schaduwwerking van bomen op het akkergewas. De eenzijdige boombeplanting is daardoor schamel en maakt weinig indruk. Ondanks het royale wegprofiel van 15 meter breedte – aanzienlijk breder dan de mooie lanen in de Beemster – is het ruimtevormende effect van het wegpatroon als geheel zeer beperkt. De rode pannendaken van de schuif en de zwaar ingeplante erven vormen, samen met de bosstroken langs de vaarten, de derde dimensie van de Wieringermeerpolder.

In de Noordoostpolder overheerst op alle schaalniveaus het concentrische motief. Emmeloord vormt het middelpunt van de polder; daaromheen liggen drie omsluitende cirkels: de dorpenring, de verdichte buitenring en de dijkkring. Het concentrische motief komt ook op de kleine schaal terug: in de opbouw van de dorpen die door een randbeplanting worden omgeven en in de opbouw van de erven. In de Noordoostpolder koos men er voor de boerenerven in clusters van twee, drie of vier boerderijen bij elkaar te leggen om de sociale verbanden binnen de polder te verstevigen. Elke boerderij ligt op een hoekpunt van de landbouwkavel; de boerderijen vormen zo een carré rondom het kruispunt van weg en poldersloot. De polderwegen liggen steeds op 1,6 km afstand van elkaar. Door dit relatief kleine raster en de spreiding van stevige bebouwingsclusters langs alle lokale wegen maakt de Noordoostpolder van alle Zuiderzeepolders de meest kleinschalige indruk.

In de oorspronkelijke landschapsplannen voor deze polder, van C. Pouteroyen en van Bijhouwer, werd ingezet op het openhouden van het middengebied rond Emmeloord. Voorgesteld werd om daar de wegen niet te beplanten. In contrast daarmee kon dan in de buitenring door het aanleggen van bosstroken, laan- en kavelbeplantingen juist een besloten landschap ontstaan. In het plan van Bijhouwer kreeg het concentrische polderconcept bovendien een zekere beweeglijk-

road. On the other hand, all local roads are planted, including those in the central area around Emmeloord. The east-west roads were planted only on the southern side. The north-south roads were executed as avenues, with a line of trees on both sides of the road. In that case there was no shade effect and therefore no yield losses for agriculture. Instead of a contrast between ring and central area, a different cohesion was created: a landscape of chambers based on the road grid.

The fact that these relatively narrow roads (only 12 metres instead of the 15-metre-wide road profiles in the Wieringermeer) produce a luxurious picture is largely due to the efforts and the traditional know-how of landscape architect Piet Kelder. From the Beemster, he adopted the principle that planting trees on the edge of the road profile, on the bank of the ditch, gives the road a wider aspect. It creates an optical effect through which the road seems raised in relation to the surrounding land. In addition Kelder opted not to plant single avenue trees, but rather to plant ash trees as screens of wood hedges, with alder trees as filler. The ashes were first planted 1.5 metres apart, then thinned out to 3 metres, then to 6 metres and in some cases the final phase has been reached with a planting distance of 12 metres. The irregularity in planting distances and shape of the trees creates variation in the sober polder concept. The concentric arrangement of the Noordoostpolder, carried through on all scales and into the details, makes it a hermetic construction.

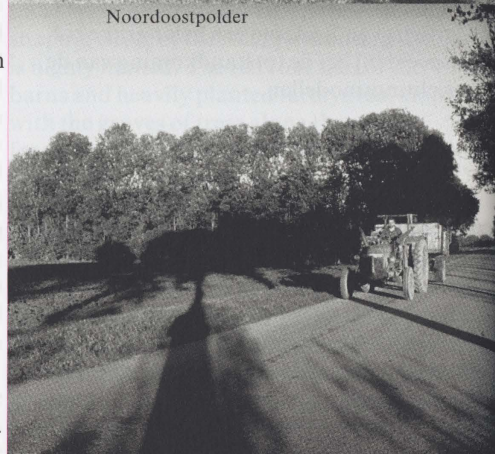
In contrast to the small-scale construction of the Noordoostpolder, the landscape in Eastern Flevoland is defined by a number of powerfully drawn outlines. These outlines are formed by the wooded belt along the border lake and the avenue planting along the main roads. These monumental avenues, with a road profile of 25 metres, frame spaces that vary from three to six kilometres. This is the nearest approach in Eastern Flevoland to the ideal space envisioned by the designers of the new polders. This ideal was expressed by Piet Kelder as follows: 'from the protection of an avenue, looking out over a panoramic space, which is nevertheless made measurable by the wooded edge on the horizon.' The farmsteads are no longer located along the main roads, but in consistent clusters along the unplanted polder roads. The additional positioning of the farmyards diagonally across from each other in a number of cases creates a much more spacious, airier picture than in the Noordoostpolder. The farmsteads are visible from afar as green islands in the empty land. The landscape concept of

Kenmerkende ruimtevorming door wegbepanting en erven / Characteristic space delineation through road plantings and farmyards

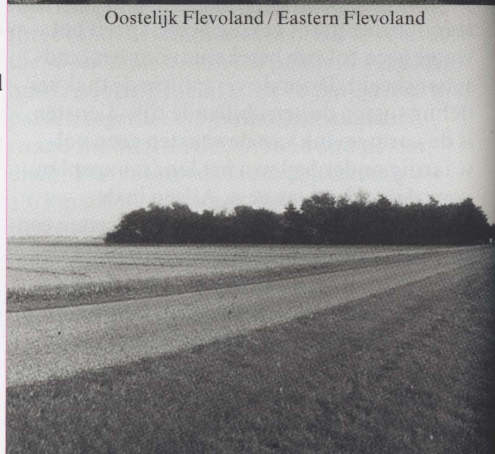
Wieringermeerpolder

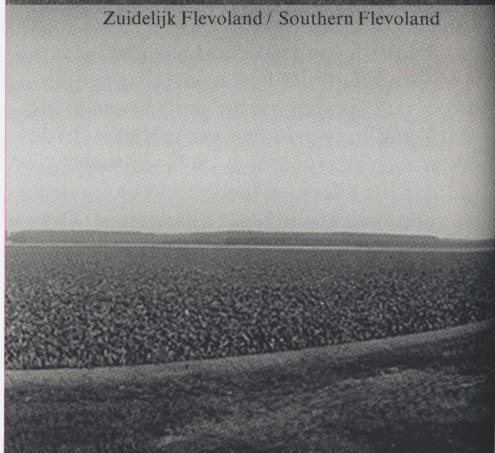
Noordoostpolder

Oostelijk Flevoland / Eastern Flevoland

Zuidelijk Flevoland / Southern Flevoland

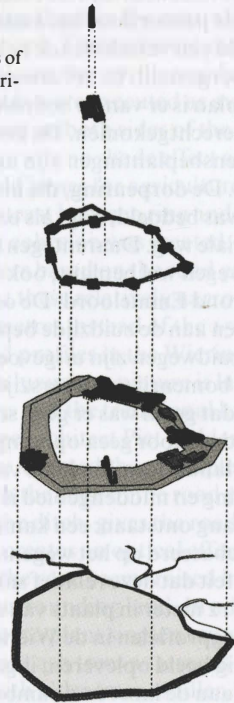

heid, doordat voor de vier compartimenten waarin de polder door het assenkruis werd ingedeeld een verschillende behandeling werd voorgesteld. In het uiteindelijk uitgevoerde plan is er van de bedoelde contrasten weinig terechtgekomen. De bosstroken en kavelgrensbeplantingen zijn nauwelijks gerealiseerd. De dorpenring, die als monumentale laan was bedoeld, oogt als een te krappe provinciale weg. Daarentegen zijn bijna alle lokale wegen wel beplant, ook in het middengebied rond Emmeloord. De oost-westwegen zijn alleen aan de zuidzijde beplant. De noord-zuidwegen zijn uitgevoerd als laan, met een bomenrij aan weerszijden van de weg. In dat geval was er geen schaduwwerking en daardoor geen opbrengstverliezen voor de landbouw. In plaats van een contrast tussen ring en middengebied is er een andere samenhang ontstaan: een kamertjeslandschap gebaseerd op het wegenraster.

Het feit dat deze relatief smalle wegen (slechts 12 meter in plaats van de 15 meter brede wegprofielen in de Wieringermeer) een weelderig beeld opleveren, is grotendeels te danken aan de inzet en de ambachtelijke kennis van landschapsarchitect Piet Kelder. Uit de Beemster nam hij het principe over dat het planten van bomen aan de rand van het wegprofiel, op de insteek van de sloot, de weg een ruimer aanzien geeft. Er ontstaat een optisch effect waarbij de weg ten opzichte van het omringende land lijkt te zijn opgetild. Bovendien koos Kelder ervoor om geen losse laanbomen aan te planten, maar de beplanting van essen op te trekken als singels van bosplantsoen met els als vulhout. De essen werden eerst op een onderlinge afstand van 1,5 meter aangeplant, vervolgens uitgedund naar 3 meter, dan naar 6 meter en in enkele gevallen is nu de eindfase met een plantafstand van 12 meter bereikt. Door de onregelmatigheid in plantafstanden en vorm van de bomen ontstaat er variatie in het strakke polderconcept. De op alle schaalniveaus, tot in de details volgehouden concentrische opbouw maakt de Noordoostpolder tot een hermetisch bouwwerk.

In tegenstelling tot de kleinschalige opbouw van de Noordoostpolder wordt het landschap in Oostelijk Flevoland bepaald door een aantal krachtig aangezette hoofdlijnen. Deze hoofdlijnen worden gevormd door de bosstrook langs het randmeer en de laanbeplanting langs de hoofdwegen. Deze monumentale lanen, met een wegprofiel van 25 meter, kaderen ruimten in die variëren van drie tot zes kilometer. Daarmee wordt het ruimte-ideaal dat de ontwerpers voor de nieuwe polders voor ogen stond in Oostelijk Flevoland het dichtst benaderd. Dit ideaal is

De Noordoostpolder wordt op de verschillende schaalniveaus van erf tot polder gekenmerkt door een concentrische opbouw / The Noordoost polder, at its various levels of scale, from farmyard to polder, is characterised by a concentric construction

Eastern Flevoland displays a high level of flexibility because the agricultural framework is disconnected from the agricultural use – shell planning *avant la lettre*. The planting belts around the farmsteads form the only overlap with the agrarian use. The farmsteads in Eastern Flevoland are relatively large in comparison to those in the Noordoostpolder and the Wieringermeerpolder. This is caused by the fact that in laying out all the polders, the premise was that the surface area of the farmstead could cover two to three percent of the total farm surface area. Because the average farm is larger in Eastern Flevoland, the farmsteads are also more spaciouly proportioned. This has now created the paradox that smaller farms, which get a lower yield out of farming and are therefore more apt to branch out into ancillary activities, have the least space on the farmstead to develop these activities.

The landscape pattern of Southern Flevoland, in contrast to the other three Zuiderzee polders, is scarcely defined by the farmyards and the roadside plantings. In the centre of the polder lies the agricultural core, measuring 8 x 10 km, which is only split in two lengthwise by the heavily planted Vogelweg. The farms in this agricultural core are clustered onto the unplanted transverse roads. The plantings have less of a monumental effect than the screens around the farmsteads in the Noordoostpolder and Eastern Flevoland. Because the space along

the entire Vogelweg is equal on either side, the perception of the space is far less dynamic and varied than in Eastern Flevoland. Along the edges of this newest polder lie large enclaves with non-agrarian functions: the largest new deciduous forest in the Netherlands, the largest new marsh and the lavishly set up multiple-core city of Almere. Southern Flevoland is unambiguous in its set-up, yet commands respect through the unparalleled 'bigness' of its parts.

The Farmstead as a Landscape-Shaping Element

Initially, all land was allocated in long leases to the farmers, who settled in the new polders like pioneers. This gave the national government (the Wieringermeer department, later the Department for Zuiderzee Works and subsequently the Department for the IJsselmeer Polders) far-reaching influence on the layout of farms. Until the mid-1960s, the construction of the farmhouses and the plantings on farmyards were in government hands. Things would change only with the layout of Eastern Flevoland. In the southern section of Eastern Flevoland and in Southern Flevoland, the farmer was given control over the building of his farmhouse and the layout of the farmyard. In the older polders, the government not only dictated what the individual farmyard should look like but also how it should be maintained. The Department of Domains regularly came by to prune farmyard plantings or to repaint the farmhouse.

This government attention was, aside from the need from government supervision of the pioneers, grounded in the conviction that farmyards play a major role in the perception of the polder landscape. Bijhouwer strove to give the farmyards, by means of robust planting, the appearance of 'nests of people' in the still bleak, wide-open land. The Hudig commission also expected a great deal from the spatial effect of planting on farmyards: 'The fortunate backstage effect of farmhouses situated in thick trees is expressed powerfully along the straight roads in the reclaimed lands.'

The assumption was that clustering farmyards would result in a significant mass of planting; in addition the open space between the clustered farmyards is greater than in a regular distribution of individual farmyards. This principle contributed to what the commission saw as the ideal spatial picture for the polders: 'a powerful contrast between mass and space, linked to a sober foundation.'

The stage effect of the farmyards in the Zuiderzee polders is due to the fact that it is

door Piet Kelder als volgt verwoord: 'vanuit de beschutting van een laan uitkijken over een weidse ruimte, die toch meetbaar is door de bosrand aan de horizon'. De boerenerven liggen niet langs de hoofdwegen, maar consequent in clusters langs de onbeplante polderwegen. Door de erven in een aantal gevallen ook schuin tegenover elkaar te plaatsen, ontstaat een veel ruimer, luchtiger beeld dan in de Noordoostpolder. De erven zijn van verre zichtbaar als groene eilanden in het lege land. Het landschapsconcept van Oostelijk Flevoland blijkt een grote mate van flexibiliteit te hebben, doordat het landschappelijk raamwerk is losgekoppeld van het landbouwkundig gebruik: cascopanning avant la lettre. De beplantingssingels rond de erven vormen de enige overlap met het agrarisch gebruik. De erven in Oostelijk Flevoland zijn in vergelijking met de Noordoostpolder en de Wieringermeerpolder relatief groot. Dit wordt veroorzaakt door het feit dat men er bij de inrichting van alle polders van uitging dat de oppervlakte van het erf 2 tot 3 procent van de totale bedrijfsoppervlakte mocht bedragen. Omdat de gemiddelde bedrijfsgrootte in Oostelijk Flevoland groter is, zijn de erven hier dus ook ruimer bemeten.

Hierdoor ontstaat nu de paradox dat kleinere bedrijven, die een lagere opbrengst uit de landbouw halen en daardoor eerder geneigd zijn tot nevenactiviteiten, daarvoor op het erf de minste ruimte hebben om deze te ontwikkelen.

Het landschapspatroon van Zuidelijk Flevoland wordt, in tegenstelling tot de andere drie Zuiderzeepolders, nauwelijks bepaald door de erven en de wegbeplantingen. Midden in de polder ligt het landbouwhart met een maat van 8 bij 10 kilometer, dat alleen in de lengterichting door de zwaar beplante Vogelweg in tweeën wordt gedeeld. De boerderijen in dit landbouwhart liggen geclusterd aan de onbeplante dwarswegen. De beplantingen zijn minder monumentaal dan de erfingsingels in de Noordoostpolder en Oostelijk Flevoland. Doordat de ruimte langs de gehele Vogelweg aan weerszijden gelijk is, is de beleving van de ruimte veel minder dynamisch en afwisselend dan in Oostelijk Flevoland. Langs de randen van deze jongste polder liggen grote enclaves met niet-agrarische functies: het grootste nieuwe loofbos van Nederland, het grootste nieuwe moeras en de royaal opgezette meerkernenstad Almere. Zuidelijk Flevoland is in zijn ruimtelijke compositie eenduidig van opzet, maar dwingt respect af door de ongeëvenaarde 'bigness' van zijn onderdelen.

Het boerenerv als landschapsvormend element

Aanvankelijk werd alle grond in erfpacht uitgegeven aan de boeren, die zich als pioniers in de nieuwe polders vestigden. Hierdoor had de rijksoverheid (de Wieringermeerdirectie, later Dienst der Zuiderzeewerken, daarna Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders) een vergaande invloed op de inrichting van het boerenbedrijf. Tot halverwege de jaren zestig was de bouw van de boerderijen en de aanleg van de erfbeplantingen in rijkshanden. Pas tijdens de inrichting van Oostelijk Flevoland kwam de omslag. In het zuidelijk deel van Oostelijk Flevoland en in Zuidelijk Flevoland kreeg de ondernemer zeggenschap over de bouw van zijn boerderij en de inrichting van het erf. Niet alleen bepaalde het Rijk in de oudere polders hoe het individuele erf er uit moest zien, maar ook hoe het moest worden onderhouden. De Dienst der Domeinen kwam op gezette tijden langs om de erfbeplanting te snoeien of om de boerderij een verfje te geven.

Deze overheidszorg was, behalve op de behoefte aan overheidscontrole op de pioniers, gestoeld op de overtuiging dat de boerenerven een grote rol spelen in de beleving van het droogmakerijlandschap. Het streven van Bijhouwer was om de erven door middel van forse beplanting de uitstraling te geven van 'mensennesten' in het nog kale weidse land. Ook de commissie-Hudig verwachtte veel van het ruimtelijk effect van beplante erven: 'De gelukkige coulissewerking van boerderijen in zwaar hout gelegen spreekt krachtig langs de rechte wegen in de droogmakerijen.'

Men ging ervan uit dat door de clustering van erven een sterke beplantingsmassa te zien zou zijn, bovendien is de open ruimte tussen de geclusterde erven groter dan bij een regelmatige spreiding van losse erven. Dit principe droeg dan bij aan wat in de ogen van de commissie het ruimtelijk ideaalbeeld was voor de polders: 'een krachtige tegenstelling tussen massa en ruimte, gebonden aan een strakken grondslag'.

De coulissewerking van de erven in de Zuiderzeepolders is te danken aan het feit dat juist de achterzijde van de erven zwaar zijn beplant. Dat is een wezenlijk verschil met de erfbeplantingen op het oude land. Daar hebben de erven langs de kust, die net als de boerderijen op het nieuwe land behoefte hebben aan windbeschutting, vooral aan de zuidwestkant een dichte boombeplanting. In de Noord-Hollandse, Groningse en Friese kleigebieden zijn aan de zijanten van de erven windsingels aangelegd, waarbij de meeste

the rear sides of the farmyards that are heavily planted. This is a substantial difference with the farmyard plantings on the old lands. There, the farmyards along the coast, which like the farmhouses on the new lands require protection from the wind, are densely planted with trees on the southwest side. In the clay-soil areas of North Holland, Groningen and Friesland, wind screens were planted on the sides of the farmyards, with most of the trees planted immediately around the house. These farmyards are thus usually more densely planted to the front than to the rear. The decision to furnish the rear of the farmstead with a heavy screen of trees in all the Zuiderzee polders makes these farmyards into abstract landscape elements. The gaze of the passer-by driving along the long, straight roads is guided via the impenetrable green screen round the farmhouse to the open land. Looking across the land, the rear sides of the farmyards along the next agrarian road seem like green cushions in the space. The house is always on the road side of the farmyard and depending on the sun exposure is oriented with the front or the side towards the road. Also because of sun exposure, openings are sometimes made into the dense wall of vegetation on the south side of the house. This creates views to the outside world and vice versa. To reinforce the planting picture, the commission also promoted the planting of small orchards in the farmyard. The hope was that the utility function of orchards would convince the agricultural experts who were responsible for polder parcel allocation to give generous proportions to the farmyards. In addition, the commission argued that the planting screens round the farmyards had added value through such functions as firewood, lightning diversion, nesting places for birds, which in turn would keep down vermin, etc. In hindsight we can observe that these efforts had a heavy impact. In all the polders, farmland was sacrificed to create heavy planting screens round the farmyards – screens that were certainly useful but which mainly served the ideals of beauty formulated by the Hudig commission.

The Evolution of the Farmstead in the Zuiderzee Project

In the history of farm construction in the Netherlands, the layout of the Wieringermeerpolder marks a crucial moment: this is where the development of standard farm construction began. Until the mid-1960s the building of farms in the new polders was seen as a government task. A flexibly adaptable design was produced

based on the latest advances in engineering. Over the course of the history of the polders, the house and the farm building were increasingly disconnected. The first farms in the Wieringermeerpolder were based on the cheese-cover farmhouse type, with the house and barn under one roof. In the design of later Wieringermeer farms, the house increasingly became a distinct volume, and ultimately the house and barn became entirely separate and only connected by a corridor. Buildings and farmyard are located within a U-shaped planting wall, which is transparent on the road side. When the road is located to the north of the farmstead, the farm is usually rotated a quarter-turn, with the front of the house towards the sun.

The garden section, that is to say the ornamental garden, vegetable garden and orchard, runs along the side of the farm building to the rear of the farmyard. This organisation of the farmyard shows that at the time the Wieringermeerpolder was constructed, domestic and farm activities were still significantly combined. The linked farm type was still applied in the Noordoostpolder. In addition, in the Noordoostpolder, the so-called 'Zeeland' farms were built, sturdy volumes with house and farming section under one roof. The montage farm, however, is the one that most defines the appearance of the Noordoostpolder. The barn of this type is built with a concrete montage system, and the freestanding house is executed in brick. The division between the living area and the farming area has been taken further here. A garden is situated round the house and a utilitarian yard has been laid round the farm buildings. The house and the farm buildings are still situated within one planting wall.

In Eastern Flevoland the division into a front and rear area is taken even further by planting a strip of tall vegetation between the living area and the farming area.

In Eastern Flevoland the brief history of standard farm construction by the state comes to an end. The farmer is allowed to decide on the form of his house and farmstead plantings himself. The partitioned organisation of the farmyard is made even more visible by planting a wall of vegetation between the front and rear sections. In Southern Flevoland the house is usually located in front of the planting wall that frames the farm buildings.

A Glance into the Future

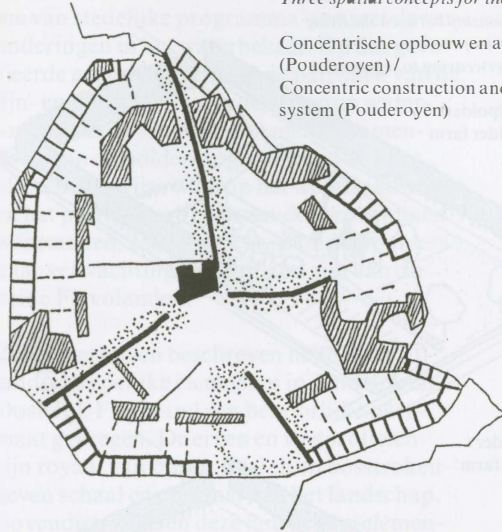
The new land has since lost its special status, and the spatial developments that take place there will look increasingly look like those on

bomen direct rond de woning werden aan-geplant. Deze erven zijn dus meestal aan de voorzijde dichterbepplant dan aan de achterzijde. Het uitgangspunt in alle Zuiderzee-polders om juist het achtererf van een zware boomsingel te voorzien, maakt deze erven tot abstracte landschapselementen. De blik van de passant die over de lange rechte wegen rijdt, wordt via de ondoordringbare groene singel rond de boerderij naar het open land geleid. Kijkend over het land liggen de achterzijden van de erven aan de volgende landbouwweg als groene kussens in de ruimte. Het woonhuis ligt altijd aan de wegzijde van het erf en is, afhankelijk van de bezonning, met de voor- of zijkant naar de weg gekeerd. Ook zijn vanwege de bezonning aan de zuidzijde van de woning soms openingen in de dichte beplantingswal gelaten. Daardoor ontstaan er vanaf het erf doorkijkjes naar de buitenwereld en vice versa. Ter versterking van het beplantingsbeeld van de erven propageerde de commissie bovendien de aanplant van kleine boomgaarden op het erf. Men hoopte dat de nutsfunctie van boomgaarden de landbouwkundigen, die verantwoordelijk waren voor de polderverkaveling, ervan zou overtuigen dat het belangrijk was de erven royaal te bemeten. Daarnaast beargumenteerde de commissie de meerwaarde van de beplantingssingels rond de erven met functies als brandhout, bliksem-afleiding, windbeschutting, nestplaats voor vogels die op hun beurt het ongedierte bestrijden, enzovoort. Achteraf kunnen we constateren dat deze inspanningen veel gewicht in de schaal hebben gelegd. In alle polders is landbouwgrond opgeofferd om zware beplantingssingels rond de erven te maken; singels die zeker nuttig waren, maar bovenal het door de commissie-Hudig geformuleerde schoonheidsideaal dienden.

De ontwikkeling van het boererf in het Zuiderzeeproject

In de geschiedenis van de boerderijbouw in Nederland vormde de inrichting van de Wieringermeerpolder een cruciaal moment: hier begon de ontwikkeling van een seriema-tig gebouwde boerderij. Tot halverwege de jaren zestig werd het bouwen van boerderijen in de nieuwe polders als een overheidstaak gezien. Op basis van de laatste stand van de techniek werd een flexibel toepasbaar ont-werp geleverd. In de loop van de geschiedenis van de polders worden woonhuis en bedrijfs-gebouw steeds sterker van elkaar losgekoppeld. De eerste boerderijen in de Wieringermeerpolder waren gebaseerd op het type stolpboerderij met woonhuis en

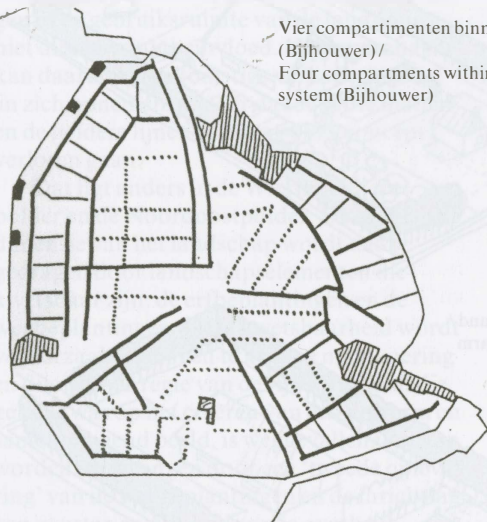
Drie ruimtelijke concepten voor de oordoostpolder / Three spatial concepts for the Noordoost polder

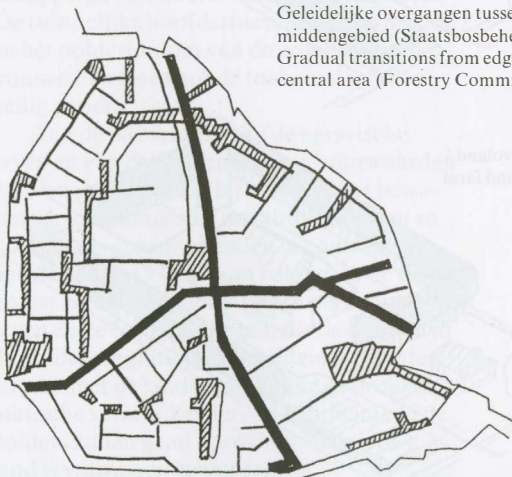
Concentrische opbouw en assenkruis (Pouderoyen) / Concentric construction and co-ordinate system (Pouderoyen)

oase
63

pag
75

Vier compartimenten binnen het assenkruis (Bijhouwer) / Four compartments within the co-ordinate system (Bijhouwer)

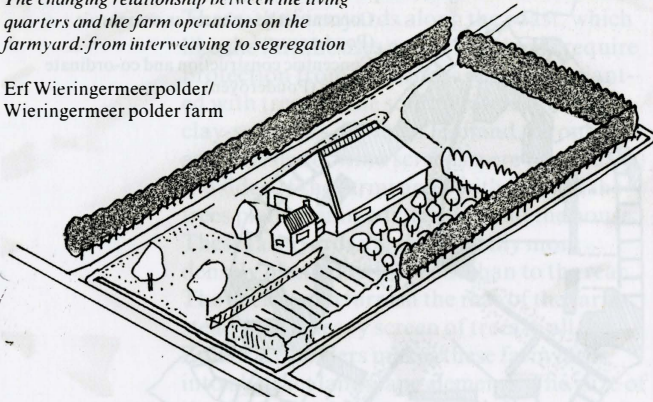
Geleidelijke overgangen tussen randen en middengebied (Staatsbosbeheer) / Gradual transitions from edges into the central area (Forestry Commission)

De veranderende verhouding tussen woning en bedrijf op het boerenerf: van verweving naar scheiding /

The changing relationship between the living quarters and the farm operations on the farmyard: from interweaving to segregation

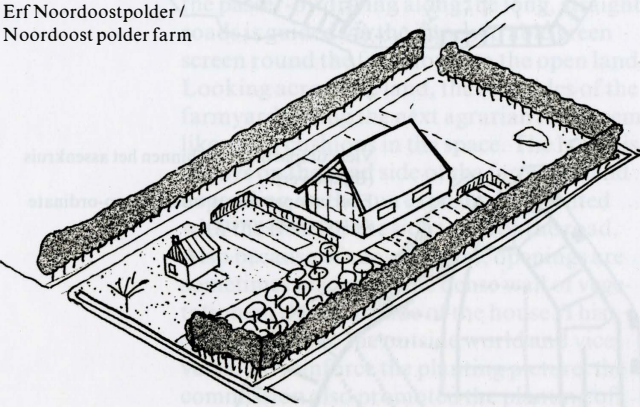
Erf Wieringermeerpolder /
Wieringermeer polder farm

oase
63

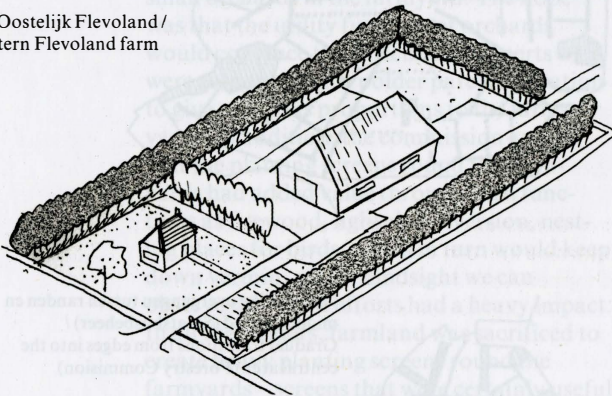

pag
76

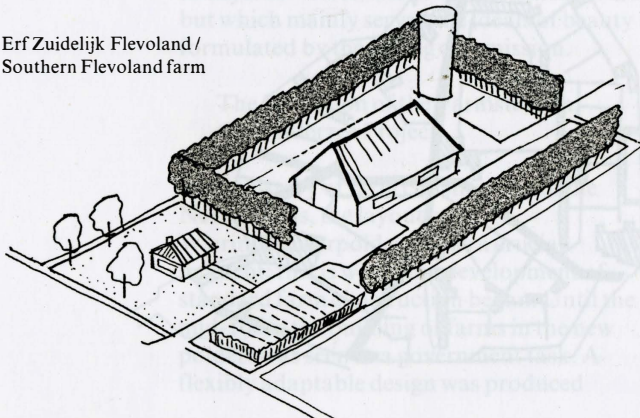
Erf Noordoostpolder /
Noordoost polder farm

Erf Oostelijk Flevoland /
Eastern Flevoland farm

Erf Zuidelijk Flevoland /
Southern Flevoland farm

the old land. The homogeneous base area, determined by the conditions of standardised agricultural production and a set farm size, will become more differentiated in years to come. This has to do with developments in agriculture itself, but also with the increase in urban programmes and with changes in water management. On this varied base area, it is from the pattern of the line and point grids of the roads and waterways and the farmyards that it will make it possible to interpret the cohesion of polder cultivation. The ways in which the road pattern and the pattern of the farmyards in the two older polders can fulfil this role will likely be different from that in the two Flevolands.

As described earlier, the landscape elements in Southern and Eastern Flevoland have acquired a significantly oversize quality. The farmyards and road profiles are generously proportioned. Woods and tree groves give scale and contrast to the landscape. In addition these landscape elements form a strong framework that will not be directly influenced by changes in agricultural use of space. The future landscape can therefore absorb future changes, without losing the large dimensions and the clear lines of the polder concept.

The situation is different in the Wieringermeerpolder and the Noordoostpolder. The third dimension of the landscape is borne by landscape elements that are fragile – the farmyard plantings and the roadside plantings. This fragility is the result of limited size and because governmental management, which had been aimed at creating a uniform and cohesive picture, is now absent. This can be addressed by a 'second completion' of roadside plantings and the layout of canals and dikes by the government. This can achieve a strengthening of the landscape framework, which can assure the main spatial structure of the polder and the polder idiom of crucial details for the future.

Conditions can be set for the expansion of agricultural farmyards and villages. The preservation of the spatial effect of farmyards, as green islands in contrast with the flat open land, is especially important. In the future, the regular grids of the farmyards and the planted roads, which represent the unity of polder cultivation, will interfere with the landscape and programme differences that will inevitably arise in the polders. The new land has grown up.

schuur onder één dak. In de vormgeving van de latere Wieringermeer-boerderijen wordt het woonhuis meer en meer een los volume en uiteindelijk zijn woonhuis en schuur van elkaar losgekoppeld en slechts verbonden door een gang. Gebouwen en erf liggen binnen een u-vormige beplantingswal, die aan de wegzijde transparant is. Als de weg aan de noordkant van het erf ligt, is de voorkant van de woning van de boerderij vaak een kwartslag naar de zon gedraaid.

Het tuingedeelte, dat wij zeggen siertuin, moestuin en boomgaard, loopt aan de zijkant van het bedrijfsgebouw door tot het achtererf. Deze organisatie van het erf laat zien dat in de tijd dat de Wieringermeerpolder werd aangelegd het huishouden en de bedrijfsvoering nog sterk door elkaar liepen. Ook in de Noordoostpolder werd het geschakelde boerderijtype nog toegepast. Daarnaast werden er in de Noordoostpolder de zogeheten Zeeuwse boerderijen gebouwd, forse volumes met woonhuis en bedrijfs gedeelte onder één dak. De montage-boerderij is echter het meest beeldbepalend voor de Noordoostpolder. De schuur van dit type is gebouwd met een schokbeton-montagesysteem en het vrijstaande woonhuis is in baksteen uitgevoerd. De scheiding van woonerf en bedrijfs-erf is hier verder doorgevoerd. Rond de woning ligt een tuin en rond de bedrijfsgebouwen is een utilitair erf aangelegd. Woonhuis en bedrijfsgebouwen liggen nog wel samen binnen één beplantingswal.

In Oostelijk Flevoland wordt de verdeling in een voor- en een achtererf nog verder doorgevoerd door tussen het woongedeelte en het bedrijfs gedeelte een hoog opgaande beplantingsstrook aan te leggen.

In Oostelijk Flevoland stopt de korte geschiedenis van de seriebouw van boerderijen door het Rijk weer. De ondernemer mag zelf de vorm van zijn huis en erfbeplanting bepalen. De gescheiden organisatie van het erf is hier dan nog meer zichtbaar, doordat er dikwijls een beplantingswal tussen voor- en achtererf is aangebracht. In Zuidelijk Flevoland ligt de woning met tuin meestal vóór de beplantingswal die de bedrijfsgebouwen omkadert.

Een blik op de toekomst

Het nieuwe land heeft inmiddels zijn bijzondere status verloren en zal in de ruimtelijke ontwikkelingen die er plaatsvinden steeds meer op het oude land gaan lijken. Het homogene grondvlak, dat werd bepaald door gestandaardiseerde productieomstandigheden voor de landbouw en een vaste bedrijfsgrootte, zal in de toekomst gaan differentiëren.

Dat heeft te maken met ontwikkelingen in de landbouw zelf, maar ook met de toename van stedelijke programma's en met de veranderingen in het waterbeheer. Op dat gevarieerde grondvlak zijn het de patronen van de lijn- en puntrasters van de wegen en waterlopen en de erven waaraan men de samenhang van de polderontginning zal kunnen aflezen. De wijze waarop het wegenpatroon en het patroon van de erven deze rol kunnen waarmaken, zal voor de twee oudste polders naar verwachting verschillend zijn van de beide Flevolanden.

Zoals hierboven beschreven hebben de landschappelijke elementen in Zuidelijk en Oostelijk Flevoland een behoorlijke overmaat gekregen. De erven en wegprofielen zijn royaal van opzet. Bossen en bosstroken geven schaal en contrast aan het landschap. Bovendien vormen deze landschapselementen een sterk raamwerk dat door veranderingen in de gebruiksruijme van de landbouw niet direct wordt beïnvloed. Het landschap kan daardoor toekomstige veranderingen in zich opnemen, zonder dat de grote maten en de heldere lijnen van het polderconcept verloren gaan.

Dat ligt anders in de Wieringermeerpolder en de Noordoostpolder. De derde dimensie van het landschap wordt daar gedragen door landschapselementen die kwetsbaar zijn: de erfbeplantingen en de wegbeplantingen. Deze kwetsbaarheid wordt veroorzaakt door een te krappe maatvoering en doordat de regie van de rijksoverheid, die gericht was op het creëren van een uniform en samenhangend beeld, is weggevallen. Dit kan worden opgevangen door een 'tweede oplevering' van de wegbeplantingen en de inrichting van vaarten en dijken door de overheid. Daarmee kan een versterking van het landschappelijk raamwerk worden gerealiseerd. De ruimtelijke hoofdstructuur van de polder en het polderidoom van de cruciale details kunnen hiermee voor de toekomst worden veilig gesteld.

Aan de uitbreiding van de agrarische erven en van de dorpen kunnen voorwaarden worden gesteld. Daarbij is vooral het bewaren van de ruimtelijke werking van erven en dorpen, als groene eilanden in contrast met het vlakke open land, van belang. In de toekomst zullen de regelmatige rasters van de erven en de beplante wegen, die de eenheid in de polderontginning verbeelden, gaan interfereren met de landschappelijke en programmatische verschillen die onvermijdelijk in de polders zullen gaan optreden. Het nieuwe land is volwassen geworden.